

MYSTERIET PEDER OG RACHEL

DEI FØRSTE UTVANDRARANE FRÅ NORDFJORD

Av MARIANNE SUNDE

Peder Johannessen Sæten frå Loen, lærar i Olden og seinare på Karmøy, er i nyfunne kjelder omtala som ein lærar Nordfjord ikkje må gløyme. Men kvar vart han og familien av? Peder og kona Rachel, frå Olden, begge fødde i 1798, må ha reist til Amerika med sine fire born før 1842. Det viser seg dessutan at Peder og familien har vore eit mysterium for forskarar på utvandringshistorie, både i Noreg og USA.

Denne artikkelen er ei reise gjennom arbeidet med å prøve å følgje i familiens spor og gjere nokre djupdykk i nye kjelder, i håp om å finne fleire brikker i puslespelet om familiens utvandring. Spenninga varte heilt til slutt undervegs i leitinga, heilt til artikkelen skulle i trykken.

I *Årbok for Nordfjord* 1994 skreiv Ragnar Standal artikkelen «Peder Johannessen Sæten – Første utvandrarane frå Nordfjord» på grunnlag av opplysningar han tilfeldigvis kom over. Men han fann ikkje Peder og familien verken som emigrantar frå Noreg, eller som immigrantar til Amerika i tilgjengelege kjelder, så han kom ikkje lenger, og etterlyste opplysningar.

Under leiting etter noko anna i Statsarkivet i Bergen, hadde Standal kome over ei interessant opplysning i forliksprotokollen for Innvik. Han skreiv:

Den 2. juli 1846 hadde Jens Johannesson Sæten kalla inn Berte A. og Erik Larsson Løken for ei gjeld på 8 spd., men der Berte skulle vere skuldig 10 spd. Første mannen til Berte, John O. Løkens siste vilje var at pengane skulle gå til «den til Amerika bortreiste Peder Johannesson og hustrue». Dei innklaga sa at kona til Peder skulle få pengane dersom ho kom attende frå Amerika, noko ho ikkje hadde gjort.

«Nigard» på Sæten i Loen, garden der Peder Johannessen Sæten vart fødd og vaks opp. Den gamle raude stova vart flytta frå Markane rundt 1870, og det er etterkomarar etter Peders bror, Jens Johannessen Sæten, som tek vare på det gamle huset som i dag er eit innhaldsrikt gardsmuseum. Foto: Marianne Sunde

Standal leita vidare i Aalands-boka, bygdeboka for Innvik og Stryn, bd 1, og fann Peder på gardsnummer 80 bruksnummer 6 «Nigard» på Sæten i Loen. Under brukaren Johannes fann han:

«Son Peder f. 1797 (1798, sjå kommentar seinare) drog til Amerika; var den første frå Nordfjord som for dit. Ei tid lærar på Karmøy». Den siste opplysninga gjorde at han gjekk til kjelder på Karmøy, og der fann han Peder nemnt i bygdeboka av Arnvid Lillehammer:

Peder Johannessen, f. ca. 1798. G. m. Rakel Olsdtr. f. ca. 1798. Born: Johannes Olai, f. 1827, Eli Agnete, f. 1830, Gjertrud Malene, f. 1833, Ingeborg Serine, f. 1836. Peder er nemnd skulehaldar her i Kopervik frå slutten av 1820-åra til slutten av 1830-åra. Dei kom frå Innvik i Nordfjord i 1827, og reiste til Stavanger i 1838.

Standal fann også folketeljinga for Olden i 1801 som viser at yngste dottera til Ole Jonsen Löchen og Gunilde Salmonsdaughter Löchen f. Auflem heitte Rachel og var tre år gammal.

Så utfrå det vi veit var ekteparet Peder frå Loen og Rachel frå Olden dei to første frå Nordfjord som emigrerte til Amerika. Borna var fødte i Rogaland.

«Salmonde» på Løken i Olden er garden som var barndomsheimen til Rachel Olsdatter Löchen. Hennar far, Ole, er den eldste kjende brukaren på garden som den dag i dag har namnet etter Rachels eldste bror, Salamon, oppattkalla etter deira morfar Salmunde Auflem. I ættledd etter ættledd seinare har odelsguten vekselvis heitt Salamon og Ole. Foto: Marianne Sunde

Pionerkvinna Rachel frå Olden

Vi skulle så gjerne visst meir om Rachel. Denne artikkelen kjem til å handle mest om mannen hennar, da det er han vi til ei viss grad kan følgje gjennom arbeidet hans. I ekteskapet var mannen formyndaren, Rachels rolle var mindre synleg, men sjølvstendig avgjerande for familien. Den første kvinna frå Nordfjord som reiste til Amerika, er langt frå gløymt. Det er å håpe at framtida vil gje oss meir informasjon om hennar pionerliv. Eg budde eitt år i Ponca City, Oklahoma, byen som er kjend for den store skulpturen av Pioneer Woman. Skulpturen av den sterke kvinna med bestemt blikk, på veg

Kva venta pionerkvinna Rachel, den første kvinna frå Nordfjord som emigrerte til USA? Kva tenkte ho da ho som mor reiste vestover til ukjent land og ukjend framtid? Her Pioneer Woman av Bryant Baker, i Ponca City, Oklahoma. Foto: Oklahoma Historical Society

vestover mot det ukjende, med Bibelen under arma og eit barn i handa, blir eit bilde på Rachel.

For å prøve å finne denne utvandrarfamilien frå indre Nordfjord, gjekk så Standal til bøkene til Gerhard B. Naeseth, som skulle ha den beste oversikta over den første innvandringa til USA frå Noreg. Men familien var ikkje å finne i kjeldene fram til 1843.

Standal etterlyste opplysningar og konkluderte slik: «Etter ordlyden i forliksprotokollen må Peder vere død i 1846, for det er snakk om berre kona som mogleg kunne vende heim att til gamlelandet. Slik står saka førebels. » (Standal, 1994, s. 110-111)

Men har Standal rett i at utfrå desse opplysningane må Peder vere død i 1846? Testator John O. Löchen var Rachels eldre bror. Av kyrkjeboka går det fram at dei som var innkalla til forliket fire år etter John O. Löchens

bortgang, var enka og hennar nye mann. Var ordlyden slik fordi det var Rachels bror som var gått bort og at det såleis var hennar arv?

Om Rachel var blitt enke få år etter at dei reiste, er berre eit av mange spørsmål som melder seg.

No 30 år seinare, og med eit 200-årsjubileum for utvandringa til Amerika i 2025, var tida inne for å freiste å kome vidare i arbeidet som Ragnar Standal byrja på. Det var berre å begynne å leite og granske. I originalkjeldene har namna ulik skrivemåte, i det følgjande blir namna skrivne slik dei står i kjeldene, noko som også gjev eit bilde på kor vanskeleg identifisering kan vere.

Skodespelar Karen i New York

Men først, korleis var det at eg kom over denne første utvandraren frå Nordfjord og hans familie? Bror min, Per Roger Sunde, hadde tilfeldigvis, for ein del år tilbake, kome i kontakt med Karen Sunde, skodespelar i New York City. Ho hadde da fortalt at ho hadde vore i heimbygda vår Olden og leita etter slekta si, men returnerte heimatt utan å ha funne ut noko. Karen og eg vart sette i kontakt med kvarandre. Utfrå etternamnet lurte vi naturlegvis på om familiane våre kunne vere i slekt.

På e-post kunne ho fortelje at hennar arbeid med Henrik Ibsen, både som skodespelar og instruktør i New York, hadde ført henne til Noreg i 1981. I Oslo hadde ho hatt møte med teatersjef på Nationaltheatret Toralv Maurstad. Under samtala hadde ho fortalt at ho hadde norske anar, frå Nordfjord. Maurstad hadde hoppa opp - det var ukjent for henne at Maurstad var halvt nordfjording! Ho hadde høyrte om eit fjell som hadde ramla ned. Han tenkte naturlegvis på Loen, oppfordra henne sterkt om å reise, hadde teikna kartskisse for henne og forklart korleis ho skulle kome seg dit. Ho la ut på ei uplanlagt reise, og fann losji på Loen Pensjonat. Med Sunde som etternamn på leiting etter slekta si, hadde ho blitt råda til å dra til Sunde i Olden. Ein dag hadde ho sykla opp til Sundsgrenda. Der hadde ho vist fram namna på forfedrene sine. Men dette var ikkje namn som var kjende der, og Karen hadde sykla tilbake til Loen utan å ha kome vidare, og reist tilbake til New York utan å ha funne slektningar.

Familien min har mykje Sunde-slekt i USA, men namna Karen nemnde var ukjende også for meg. I 2013 skulle eg besøke henne i New York, og prøvde før avreise å hjelpe henne med å finne røtene sine. Eg sette søskenbarnet mitt Jonfinn Sunde på saka, sidan han hadde røynsle med slektsgransking. Han fann at Karen ikkje hadde Sunde-namnet sitt frå Olden, men frå Stryn. Hennar forfedre som hadde utvandra i 1875, Lars Christensen Egge, frå Breim, og Sigrid Jensdatter Sæten, frå Loen, hadde budd på ein husmannsplass på Mindresunde i Stryn, skreiv seg for Mindresunde da dei emigrerte, men hadde seinare tatt namnet Sunde. «Men», sa Jonfinn, «du og Karen er likevel i slekt». Det viste seg nemleg at bestemora til Sigrid, Karens formor som hadde utvandra, var frå Sunde i Olden. Eli Pedersdatter Sunde (f. 1758) var frå Inigard der også mi besta, farmor, var fødd. Sjølv vaks eg opp på Ospehaugen, som er ein utskilt del av Inigard-garden.

I dette leitetarbeidet var det at Jonfinn hadde kome over artikkelen i *Årbok for Nordfjord* frå 1994 om Peder Johannessen Sæten. Eli Pedersdatter Sunde

Peders brordatter, Sigrid Jensdatter Sæten, yngste dotter til broren Jens, reiste 1. juni 1875 frå Bergen med DS «Hakon Adelsten» saman med mannen Lars og barna Kristi Malene (7), Kristian (5) og Jens (2). Møtte ho onkelen eller familien hans da ho kom til Amerika? Foto: Knud Knudsen/Universitetsbiblioteket i Bergen.

var mora til nettopp Peder, den første utvandrarar vi no leitar etter. Og min tipp-tipp-tippoldefar, Knut Pederson Sunde, var Elis bror og såleis Peders onkel.

Peders slektningar i USA

Da eg kom til New York og la fram for Karen slektskartet som Jonfinn hadde laga, var det ei sterk oppleving for henne endeleg å få oversikt over, og få vite om opphavet sitt i Noreg. Karen sette meg i kontakt med slektningane sine i USA, ein stor Sunde-klan, som var etterkomarar etter Sigrid og Lars. Eg

vart innlemma i denne Sunde-klanens Facebook-gruppe, og iveren der er stor etter å dele minne om slekta i USA, og få vite om røtene sine i Noreg. Kvar sommar har dei picnicdag i Madison i Sør-Dakota der Sigrid og Lars er gravlagde. Men ingen av etterkomarane veit noko om at Sigrid hadde ein onkel som utvandra kanskje 35 år før henne.

Så kvar skal ein begynne å leite for å finne kva som hende med Peder, Rachel og borna?

Eg tok kontakt med Utvandarmuseet, Nordfjordlaget i USA, snakka med folk som er interesserte i lokalhistorie i Loen, Olden, Innvik, Stryn og på Karmøy – tok kontakt med Arnvid Lillehammer som har skrive bygdeboka for Karmøy, Slechtsforum Sogn og Fjordane, Slechtsforum Karmøy, søkte informasjon og hjelp i norsk-amerikanske slechtsgrupper på Facebook, sende førespurnader til Statsarkivet i Stavanger og Bergen – sistnemnde kunne ikkje gjenfinne forliksprotokollen som Standal tilfeldigvis hadde kome over. Kontakta vidare Byarkivet i Stavanger, Interkommunalt arkiv i Rogaland, og Det danske Udvandrerarkiv (da eit av bornas namn dukka opp i Danmark, men det viste seg å vere ein annan person!) Svaret var at det var ingenting å finne. «Det er for tidleg». Det var for tidleg for offentlege register over passasjerar, i Noreg fekk ein rutiner for registrering av emigrantar først frå 1867, i Danmark frå 1868.

Eg kontakta avisa The Norwegian American i USA, og der viste det seg at eg hadde hoppa over bekken etter vatn. For dei sette meg i kontakt med Liv Marit Haakenstad på Hamar, som er profesjonell slechtsgranskar og ekspert på nettopp utvandringa. Ho har vore til stor hjelp for denne artikkelen. Vi har leita og leita, søkt i dokument og protokollar, gått gjennom passasjerlister på skip (der dette fanst) og folketeljingar. Men Peder og Rachel og borna deira var ikkje å finne, trass i at vi prøvde alle tenkelege variantar og skrivemåtar av etternamnet, også amerikansk vri.

Noko av det første vi gjorde var å søkje i L. M. Gimmestad: *Nordfjordingernes historie i Amerika* og i Gerhard Naeseth og Blaine Hedbergs store bokserie i fem band med namneliste over utvandrarar frå Noreg: *Norwegian immigrants to the United States: a bibliographical directory, 1825-1850* – som er den mest komplette oversikta som finst over dei tidlegaste norske immigrantane til USA, og som er ferdigstilt sidan Standal søkte i delar av serien for 30 år sidan. Vi gjorde ingen funn, ei heller har det vore mogleg å finne familien i eit utal andre kjelder som medhjelparar til denne artikkelen har undersøkt, kjeldene blir for omfattande å liste opp.

Fakta vi sat igjen med var at Peder Johannessen Sæten, døypt 11. august 1798, (feil årstal i Aalands-boka, ifølgje kyrkjeboka hadde Peder ein bror med same namn som var fødd i juli 1797, men som døydde) hadde gifta seg med Rachel Olsdatter Löchen (f. 1798) den 28. oktober 1827. Dei er førde opp som innflytta til Avaldsnes prestegjeld, Karmøy, den 25. november 1827, og dei hadde med utflyttingsattest frå presten Cammermeyer i Innvik. Det første barnet deira, Johannes Olai, er fødd ein månad seinare, den 30. desember. Peder tok til i arbeid som lærar ved Kopervik skule. Dei fekk tre born til medan dei var på Karmøy. Presten i Avaldsnes har den 17. desember 1838 ført inn i kyrkjeboka at familien flytta til Stavanger. Rachel og Peder er oppførde saman med dei fire borna som på det tidspunktet var mellom 11 ½ og 2 ½ år. Kobbervig er brukt som familienamn, eller rettare adressenamn. Det var no 11 år sidan Peder og Rachel flytta til Kopervik.

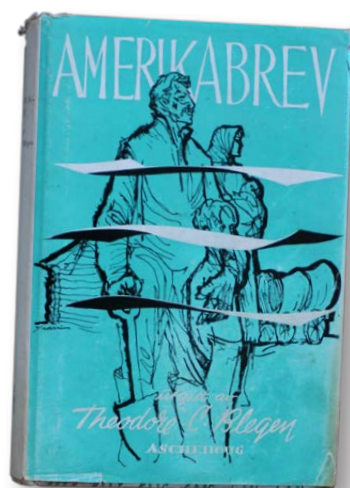
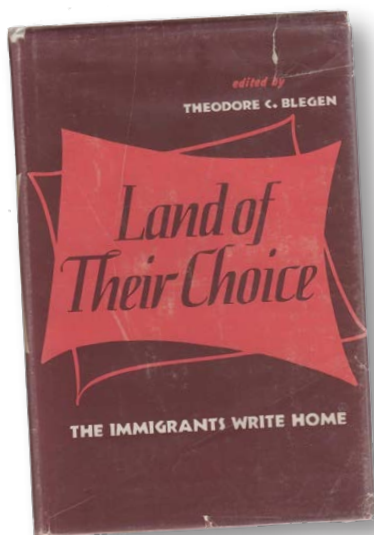
Oppsiktsvekkande funn i amerikansk bok

Så gjer medhjelpar Kurt Foss i USA plutsleg eit oppsiktsvekkande funn! Peder er nemnd i boka *Land of Their Choice* av den norskætta historieprofessoren Theodore C. Blegen, ei bok som kom ut i USA i 1955. Boka kom også på norsk i 1958 med tittelen *Amerikabrev*. Den 9. juli 1842 har Gjert Gregoriussen Hovland skrive eit brev til Peder J. Sætten (sic.) i Stavanger frå Middle Point, La Salle County, Illinois. Brevet er over fem sider i den norske utgåva. I fotnote i boka står at brevet er trykt i *Christiansandposten* 23. februar 1843, men vi finn at det også er trykt i *Jarlsberg* og *Laurvigs* (Larviks) *Amtstidende* den 22. mars 1843. I avisene er adressaten gjengjeve slik: «Til Peder Johannesen Sætten i Stavanger, fordum Skolelærer ved Kobbervigs Skole. »

Det er ein venskapleg tone i brevet, og brevskrivaren roser Peder:

Velærede kjære Ven! Din meget ærede Skrivelse til mig af Aaret 1836, har jeg med stor Begjærlighed modtaget og med Glæde gjennemlæst, hvorfor jeg skylder dig min inderligste Tak for enhver Ting, dit Brev indeholdt. Jeg har endnu ikke modtaget noget Brev fra Norge, der overgaar samme i Indhold (...)

Peder har tydelegvis gjeve uttrykk for at han ynskjer å ta med familien til Amerika, men veit ikkje korleis han skal klare det utfrå dei midla han rår over, og Hovland gjev uttrykk for medkjensle:

Peder er nemnd i boka «Land of Their Choice» av den norskætta historieprofessoren Theodore C. Blegen, ei bok som kom ut i USA i 1955. Boka kom på norsk i 1958 med tittelen «Amerikabrev».

Med øm Følelse kaster jeg mine Blik tilbage, naar jeg den Tid seer hen til din store Attraae efterat komme hertil, og atter igjen betragter dine ringe Kaar, som du melder om, der holder deg tilbage, da ynkes jeg isandhed over din Skjæbne, baade for dig og især for dine Børn, der vist havde villet tilbragt sig en lykkeligere Fremtid her, end i Norge, det synes jeg være vis paa.

Så skriv Hovland at kanskje Peders lukke har endra seg til det betre, noko som ville glede han stort. «Jeg har en ganske liden Underretning om, at du opholder deg i Stavanger, men hvad din forfatning er, veed jeg ikke. » (Blegen, 1958, s. 47-51)

Så langt i leitinga er dette den einaste informasjonen vi har om at Peder og familien oppheld seg i Stavanger. Dei er ikkje funne registrerte som innflytta til Stavanger. Det er undersøkt i domkyrkjeprotokollane om dei eldste borna vart konfirmerte. Dei er ikkje å finne. Heller ikkje er det funne at Peder kjøpte seg hus i Stavanger, ei heller er det registrert dødsfall som samsvarer med nokon av namna.

Helsing i Christiansandposten

Same dag som dette personlege brevet frå 1842 er trykt i *Christiansandposten*, er det også trykt eit anna brev av Hovland i same avis til «Hr Gjestgiver Niels Sivertsen i Kobbervig». I dette brevet, som er skriva 23. april 1835, er det ei særskild helsing til Peder. I det følgjande vil det bli referert til Hovlands 1835-brev og 1842-brev.

Men før vi går vidare inn i breva, kven var denne Hovland som skreiv amerikabrev som vart trykte i norske aviser og som opplyste folket om det landet dei kanskje vurderte å emigrere til? Korleis kjende Peder og Hovland kvarandre?

Rasmus Sunde har skriva om både utvandringa frå Sogn og Fjordane og om amerikabrev. Han har skriva om brevskrivaren og breva i fleire av bøkene sine. Gjert Gregoriussen Hovland var sunnfjording, han var frå Askvoll. Men familien flytte til Bergen, og Gjert arbeidde der som bøkkar (tønnemakar) og flytta til Karmøy i 1820 der han heldt fram i same yrke.

Gjert Gregoriussen hadde reist til Gøteborg i 1831 og derifrå kome over til Amerika. Hovland skreiv meisterleg om tilhøva «over there», og blir absolutt rekna for ein av dei store brevskrivarane frå pionertida – kanskje den største. (Sunde, 1989, s. 86).

Da veit vi korleis Peder og Hovland kjende kvarandre. Dei budde på Karmøy samstundes i fire år frå Peder kom dit i 1827, til Hovland reiste til Amerika i 1831. I artikkelen «Amerikabrev som påverknad til den tidlegaste utvandringa frå Sogn og Fjordane», skriv Rasmus Sunde:

I 1939 miste Gjert den einaste sonen sin. Det plagar han tydelegvis kven som kunne overta farmen etter han, og i 1842 skriv han til Peder Sætten som hadde vore lærar i Kopervik, og bed han undersøkje om to namngjevne søskenbarn i Askvoll (...). Hovland lover at «jeg vil afgive mit halve Land for dem, naar de komme. (Sunde, 2000, s. 40)

Om utvandringa frå Stryn skriv Sunde:

I bygdesoga for Innvik-Stryn I av Jacob Aaland står på side 652 om Peder Johannesson Sæten: Peder f. 1797, drog til Amerika; var

Christianssandsposten.

Redigeret af G. A. Hjelm og J. M. Meiersen.

Femte Aargang.

Nr. 16.

Torsdag den 23de Februar.

1843.

En cosmopolitisk Sang.

Vi ere, Gud være Lov! ved en god Helbred | frygte for, at der kommer Regen og berøtager
og befinder os meget vel, haabe fra og min | det Elverablone, husem andre Noobur.

I.

Town of Mauri, den 23de April 1835.

Mine Venner! jeg vil i Northeb tilmelde
Eder nogle faa Ord, da en god Leilighed gives.

*1) Vaa Grund af flere Pandmænds Doforbrina have

II.

La County Illinois, d. 9de Juli 1842.

Belærede Kjære Ven!

Din meget ærede Skrivelse til mig af Aaret
1836, har jeg med stor Vægjarlighed modtaget
og med Glæde gennemlæst, hvorfor jeg skylder
dig min inderligste Tak for enhver Ting, dit
Brev indeholdt. Jeg har endnu ikke modtaget

de nu boer.

Hils Peder Johannesen, om han endnu
er der paa Skolen. Jeg skulde have skrevet
ham til, men jeg troer helst han er reist der-
fra. Det vilde glæde mig, om jeg kunde see
ham med sin Familie, at komme hertil; thi
jeg er vis paa, at han ikke behøvede at lide
Mangel med sine Smaa. Hils ham, at han
gjør sin Fird for at komme hertil; jeg vil
hjælpe ham saa godt, som jeg kan. Jeg har
den Fortrolighed til ham, at han tilsender
mig et Brev, med denne min Ven: dersom
han kunde følge med samme Person var det bedst.

Hils flittig til alle og enhver, som spør-
ger efter mig, og vær fremdeles selv hilset
fra din Ven

Gjert Gregoriusen Hovland.

Til

Hr. Gjestgiver Niels Sivertsen
i Kobbervig.

noget Brev fra Norge, der overgaar samme i
Indhold, hvorfor jeg nu tager mig den erkjenbt-
lige Frihed, den anden Gang, at frembringe
min ringe Skrivelse i en venlig Hensigt, den
jeg haaber du nu, som tilforn, antager i den
bedste Mening, da vor ligesom broderlige
Kjærlighed og Umgang med hverandre der paa
Stedet bringer mig dertil, for at vedligeholde
det samme Minde til vor Død.

Med om Følelse kaster jeg mine Blik til

Budet haster og Tiden gjøres mig kort,
sfordt jeg havde meget at skrive om, men jeg
vil for denne Gang slutte min ringe Skrivelse
til dig med Familie, med en hjærlig og venlig
Hilsen og med det Dufte i mit Byst, at den
gode Sandheds Helligaand maatte faae Rum
i eders Hjerter til at udføre eders gode Fore-
tagende i eders Virkefreds. Det onstet af
din langtvertfjernede Ven

Middelpent d. 9de Juli 1842.

Gjert G. Hovland.

Til

Peder Johannesen Sættin i
Staranger, fordm Skolelærer
ved Kobbervigs Skole.

Den 23. februar 1843 trykte Christianssandposten både eit brev frå Gjert G. Hovland datert 23. april 1835, med helsing til Peder, og eit personleg brev frå Hovland til Peder datert 9. juli 1842.

den første frå Nordfjord som før dit. Ei tid lærar på Karmøy. Det har ikkje gjennom tilgjengelege kjelder vore mogleg å finne ut om dette stemmer. » (Sunde, 2004, s. 57)

Ukjent at Peder er Peder

Desse opplysningane er ikkje blitt kopla opp mot kvarandre. Det viser seg at det har vore ukjent for historikarane at mottakaren av Hovlands amerikabrev i 1842, «Peder Johannesen Sætten i Stavanger, fordom skolelærer ved Kobbervigs skole» var Peder Johannesson Sæten som «drog til Amerika; (og som) var den første frå Nordfjord som før dit. Ei tid lærar på Karmøy».

Ikkje før vi kom over doktoravhandlinga om amerikabrev ved Universitetet i Oslo frå 2021 av Henrik Olav Mathiesen, finn vi ein forskar som gjer denne koplinga mellom Aalands-boka og amerikabreva, men kun i ein fotnote, der han siterer Rasmus Sundes referanse til Aalands-boka. (Mathiesen, 2021, s. 110)

Det andre som ingen av forskarane og forfattarane av utvandringshistorie har vore merksame på, utfrå det vi har funne, er forliket som er omtala i *Årbok for Nordfjord* i 1994. Blaine Hedberg, som samarbeidde med Gerhard Naeseth (1913-1994), skriv i ein e-post:

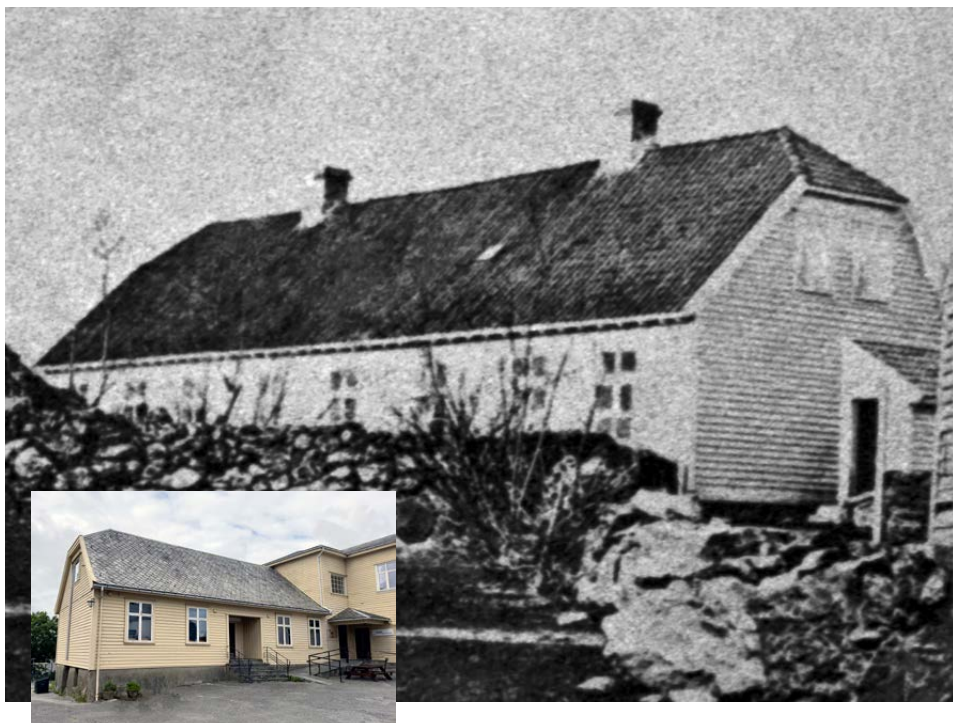
Eg hadde eit arbeidsnotat på Peder og familien for innvandrarserien eg arbeidde med i perioden 1983-2007, men eg kunne aldri få stadfesta at denne familien faktisk hadde utvandra. Skifteprotokollen (sitat frå i forliksprotokollen for Innvik 1846, min merknad) som du sende, gjorde at eg endra oppfatning.

Så avsløringa i *Årbok for Nordfjord* for 30 år sidan har ikkje blitt funne av utvandringshistorikarane, men alle som vi har vore i kontakt med er einige om at forliket i samband med skiftet er eit prov på at Peder og Rachel har utvandra. Når eit arveskifte finn stad, må ein ha dokumentasjon.

Forskarane har dessutan uttrykt begeistring når informasjon frå arbeidet med denne artikkelen er blitt delt, og alle har villa hjelpe til for å kome vidare.

«Peder har vore eit problem, eit mysterium for oss forskarar», seier Henrik Olav Mathiesen. Han synest det er spennande at det blir arbeidd med å finne ut kva som faktisk skjedde med Peder og familien.

I 1835-brevet skriv Hovland at han skulle ynskje at Peder kunne bli med brevbodet tilbake til Amerika, om han ikkje alt er reist:

Kopervik skule vart sett opp i 1799. Heile huset er om lag 13 m langt og 7, 5 m breidt. Det vart også sett opp fjøs, løe og sjøhus på skuletomta som tidlegare hadde vore ein husmannsplass. Det var skulestove i den eine enden av huset. I høgre del var lærarbustad der Peder budde med familien sin. Foto: Kopervik & Omegn Historielag. Fargebiletet: Det gamle skulehuset er i dag ein del av Kopervik kulturhus. Den delen av skulen der skulestova var, er no påbygd. Foto: Odd Jakob Haaland

Vi ønsker gjerne at faae Breve fra Eder ved samme Leilighed, nemlig med Overbringeren af dette Brev, som er Knud Andersen Slagvig (sic.) fra Tysvær i Sogn, han agter at blive hjemme 3 eller 4 Uger, og vil siden reise hertil igjen i Sommer. (...) Hils Peder Johannesen om han endnu er der på Skolen. Jeg skulde have skrevet ham til, men jeg troer helst han er reist derfra. Det vilde glæde mig, om jeg kunde see ham med sin Familie, at komme hertil; thi jeg er vis paa, at han ikke behøvede at lide Mangel med sine Smaa. Hils ham, at han gjør sin Flid for at komme hertil: jeg vil hjælpe ham saa godt, som jeg kan. Jeg har den Fortrolighed til ham, at han tilsender mig et Brev, med denne min Ven; dersom han kunde følge med samme Person var det bedst.

Lærer i fastskule på Karmøy

Peder må ha svart på denne helsinga, eller kanskje har han sendt fleire brev til Hovland. For i 1842-brevet skriv Hovland at han takker for brevet Peder sende han i 1836, men Hovland svarer altså på Peders brev først etter seks år.

Nils Olav Østrem, professor i historie ved Universitetet i Stavanger, skreiv i 2010 boka *Mot havet du deg vender*, som er fjerde bind i Karmøys historie, der han også omtalar Kopervik skule.

Da Østrem vart kontakta i samband med denne artikkelen, tok han til å søkje, men det var lite å finne i digitaliserte kjelder.

I folketeljinga frå 1835 finn han likevel ved Kopervik skule ein familie som stemmer presist med familien til Peder utan at namn er nemnt: «Kobbervigs Skoleplads» har eitt hushald, som består av to vaksne - mann og kvinne - mellom «Fylt 30, men under 40» - forutan ei jente på 1-2 år og både ei jente og ein gut «Fylt 5, men under 10». Brukaren av «Kobbervigs Skoleplads» er rubrisert som leiglending/forpaktar. Hushaldet sādde ei tønne havre og ei kvart tønne poteter forutan at det blei fødd eitt stort kveg (ku).

I Olden var Peder omgangskulehaldar. På Karmøy var han lærar i fastskule, som den einaste læraren ved Kopervik skule, som var ein av to fastskular på øya. «Det Kobbervigske Skoleinstitut» vart oppretta allereie i 1799 etter donasjon, «Hans Holst og Anna Eegs Minde av 1777». Gåvebrevet, frå kjøpmann og losoldermann Holst og hans hustru, var på heile 4000 riksdalar. Dette ga grunnlag for å reise skulebygningar og tilsetje ein lærar. Det vart sett opp skulestove med bustad for læraren, og skulen opna i 1800.

Det gjekk lenge bra med skuledrifta, den første læraren hadde ei inntekt på 50 riksdalar som var mykje meir enn ei bygdelærarløn. Skulen var velutstyrt og heldt eit høgt utgiftsnivå dei første åra. Men i 1812 oppstod det økonomiske problem, det var krigstid. I 1818 slutta den dåverande læraren etter at han i fleire år hadde bedd om tillegg i løna.

Likevel er det truleg at Peder fekk ei betre lærarløn der enn han hadde i Olden. Peders eldre og einaste bror, Jens Johannessen Sæten, som fekk i stand forliket i 1846, var også lærar i Olden. Men lærarløna var dårleg.

Biskop Pavels visiterte i 1820 og fant ungdommen over forventning hva kunnskaper angikk. Han uttalte på visitasmøtet at skoleholdernes lønn var så ringe at en måtte undre seg over at noe dugelig menneske for en så ussel betaling ville påta seg slikt arbeid. (Nilsen, 1953, side 404)

Når og kvar frå reiste Peder, Rachel og borna da dei kryssa Atlanteren? Bilde frå reise med DS «Hakon Adelsten». Foto: Knud Knudsen/Universitetsbiblioteket i Bergen.

Under visitas fire år seinare i Innvik prestegjeld kunne biskop Neumann konstatere at lite hadde endra seg. Biskopen påpeika at dei ti omgangsskulehaldarane vart ytterst dårleg løna. Var Peders flytting til Karmøy først og fremst grunna i betre arbeidsvilkår? Eller var han inspirert av den første utvandringa med sluppefolket og Restauration i 1825 som Cleng Peerson hadde førebudd saman med kvekarsamfunnet i Stavanger? Ville han vere nær ei hamn om sjansen baud seg?

Cleng Peerson frå USA med brev til Peder

Da Hovland emigrerte slo han seg ned i den norske kolonien Kendall i staten New York der også Cleng Peerson budde. I 1835 var Knut Andersen

Slogvik sendt heim frå den norske kolonien for å få fleire til å kome over frå Noreg, og hadde med brevet med helsing til Peder. Dei norske nybyggjarane i Kendall hadde store vanskar med å dyrke jord inne i skogen, og dei skjøna at fellestiltak som kyrkje- og skulestell klarte dei ikkje å få til. (Sunde, 2004, side 53) Læraren Peder kunne nok trengast. Og Hovland visste at Peder ynskte å emigrere.

I 1842 reiser Cleng Peerson til Noreg i samband med skiftet etter far sin, og har med brevet til Peder. Hovland skriv: «Herfra gaaer nu 2de Personer til Norge, som agter seg tilbage næstkommende Foraar: Cleng Pedersen (Cleng Peerson) og Elias Svendsen Torvestad fra Tysvær i Sogn. »

Det kunne såleis tenkast at Peder og familien kunne ha slått følgje med Cleng Peerson og hans reisekamerat når dei skulle returnere den påfølgjande våren. Mathiesen skriv i doktoravhandlinga om tidspunktet for Peders utvandring, at om han reiste må det tidlegast ha vore i 1842, eller seinare. Men utfrå det vi no har funne, må Peder og familien ha reist før 1842. Peder må allereie vere reist til Amerika når Hovland skriv brevet den 9. juli 1842. For Rachels bror John hadde tæring og døyr i Olden den 15. august denne sommaren, og da har han allereie skrive testamente til «den til Amerika bortreiste Peder Johannesson og hustrue.» På grunn av 1842-brevet veit vi også at Peder og familien ikkje kan ha reist til den norske kolonien i Middle Point, La Salle County, Illinois da Hovland oppheldt seg der på dette tidspunktet, og dei ville sjølv sagt da ha visst om kvarandre.

Første brevet sende Hovland frå «Town of Mauri (sic.), den 23de April 1835». Dette er Town of Murray, Kendall i staten New York, der dei første norske emigrantane slo seg ned.

Hovland lét vel i brevet:

Her ere udsigter til Emploi for Enhver, som vil arbeide, saa de kan leve godt uden Mangel (...) Her er et meget deiligt og frugtbart Land» men realiteten var nok også beinhard. Sjukdom inntraff, mange døydde, heile familiar vart utsletta. Han skriv i 1835-brevet at han, kona og sonen er ved god helse: «Vi ere, Gud være Lov! ved en god Helbred, og befinder os meget Vel, baade jeg og min Kone, vor Søn gaaer i en engelsk Skole; han taler allerede nu det engelske Sprog så godt, som de fødte Amerikanere.

I 1842-brevet lèt han framleis vel over det nye landet og kor mykje betre alt er enn i Noreg, men så kjem han inn på den store sorga han har opplevd sidan førre brev. «Mit største Savn, er min Søn, som efter 2 Maaneders Sygeleie ved Døden for 3 Aar siden afgik; hans Bortgang af Tiden vil paaminde mig indtil Enden». Hovland mista sitt einaste barn. Kanskje er Hovlands personlege påkjenningar ei av årsakene til at det tok så lang tid å svare. Og sidan førre brev har han også flytta med den norske kolonien frå Kendall, NY til La Salle County, Illinois.

1842-brevet vitnar om at Hovland og Peder kjenner kvarandre godt. I kyrkjeboka for Avaldsnes har vi seinare funne at Gjert Gregoriussen (Hovland er ombytt med Stangeland) var fadder på Peders og Rachels eldste barn, Johannes Olai.

Motstand mot biskop Neumann

Der er ein underliggjande religiøsitet i brevet, samstundes opposisjon mot biskop Neumann som har sendt ut hyrdebrev der han fraråder utvandring:

Handwritten title: "Kopervik skule 1828. og Catechesmus."

Kopervik skule 1828.			Catechesmus.				
Nr.	Namn.	Alder.	1ste	2den	3den	4den	5den
1.	Niels-Josephsen.	8.	Kobbervig.	4	"	"	4
2.	Niels-Torkelsen.	9.	Kobbervig.	4	"	"	5
3.	Ole-Olsen.	9.	Stangeland.	4	"	"	5
4.	Peder-Tjernansen.	10.	Rusnas.	4	"	"	5
5.	Josaf-Josephsen.	7.	Kobbervig.	4	"	"	5
6.	Peder-Johan-Pedersen.	8.	Hage.	4	"	"	6
7.	Lars-Bendtsen.	6.	Hage.	5	"	"	6
8.	Knud-Olsen.	8.	Stangeland.	6	"	"	6

Han Peder «skreiv som det var prenta», vart det sagt om han i Olden der han først var lærar. Her ser vi hans vakre handskrift i protokollen på Kopervik skule der han har skrivne elevanes namn med latinske bokstavar medan overskriftene er i gotisk skrift.

Naar jeg læser Biskop Neumanns Sammensættelse m. Fl til Skræk for Udvandrende, om dette Land, da forbauses jeg derover, at det christne Navn misbruges til et forføngeligt Skin. Jeg ønsker, at Løgnene maatte trædes under Fod, og Sandheden blive klar.

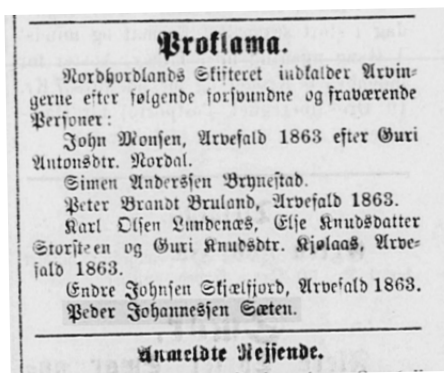
Fagfolk meiner det luktar haugianisme av brevet, sjølv om ein ikkje finn prov. Men det vi trur er at Peder, før han reiste til Karmøy, kan ha hatt kontakt med ein ung mann som viste seg å bli den viktigaste haugianaren i Nordfjord, John Johnson Hyenæs (1805-1884), eller Skule-Jo, som han vart kalla, lærar og klokkar i Gloppen. Han gjekk til rettsak mot soknepresten Jørgen Meier Heffermehl. Skule-Jo vart ein folkefører i Gloppens prestegjeld. Han er omtala som ein bondehovding som kjempa mot den uretten som innbyggjarane i Gloppen fekk oppleve under soknepresten Heffermehl. I 1949 ga Nordfjord sogelag ut boka *Striden mellom sokneprest Jørgen Meier Heffermehl og Skule-Jo*, skriven av Anders A. Lothe. Boka inneheld også ein del II som er *Kjømestarboka etter Skule-Jo*. I denne boka er det sett opp «ei fyreskrift, med vanlege latinske bokstavar, - nyare skrift - etter ei fyreskrift av Peder Sæten, lærar i Olden (...)» Skuleprotokollane viser at Peder meistra både latinsk og gotisk handskrift da han var lærar ved Kopervik skule, noko som kan tyde på at denne «fyreskrifta» med latinske bokstavar kan ha blitt laga før han reiste frå Nordfjord til Karmøy.

Peders handskrift hadde vekt merksemd under biskop Neumanns visitas i Innvik i 1824: «Biskop Neumann syntes ved visitasen i 1824 at de 10 omgangsskoleholderne gav inntrykk av å være dugelige og til dels håpefulle mennesker, en av dem, Peder Johannessen Sæten, udmerket seg med sin ypperlige håndskrift». (Nilsen, 1953, side 404)

Uvanleg skarp kunnskapstrong

Under tittelen «To Nordfjord-lærarar» i *Firda Tidend* 10. april 1951, har forfattaren med signaturen «t. e.» skrive:

I den forvitnelege boka som Nordfjord sogelag har gjeve ut – Anders A. Lothe: Skule-Jo – er nemnde to lærarar som har krav på å minnst mellom dei fremste skulefolk som har vakse opp i desse bygdene. » Den eine var Erik Jørgensen Bolstad frå Oppstryn, som hadde vore lærar og klokkar i Innvik, og som seinare vart tilsett av biskop Neumann som styrar ved lærarskulen Kristi Krybbe i

Peder og hans arvingar vart etterlyst i proklama i Bergens Tidende og Fjordenes Blad i 1881, og i Norsk Kundgjørelsestidende i 1900.

Bergen. Det var såleis han som hadde gjeve Skule-Jo vitnemål der i 1834. Artikkelforfattaren skriv at Neumann «var eit jarn til å grava fram bondegeni.

Og «t. e» skriv vidare:

Den andre var Peder Johannesen Sæten fødd på Nigarbruket Sæten 1797 (1798). Det var han som lærde Skule-Jo å skrive. Peder var reint ein kalligraf. Dei gamle sa at han Per skreiv som det var prenta. Også han hadde ein uvanleg sterk kunnskapstrong og då han som ung gut gjekk og køyrde møk hadde han bok med og les under køyringa. Men det ville mor hans ikkje vita noko av. Ho tok ei buske under forklædet og ville risa honom. Men han forstod kva som var tids og så sa han: «Kva vil hon, vil hon slå?» og så tok han henne under bae armene, sette henne på møkalasset, og køyrde ned på nedstebøen. Peder var av ei lærarslekt. Han og bror hans var bae lærarar i Olden. Ei av morsystrene hans var gift med Børre Larsson Sæten, lærar og klokkar i Olden. Ei onnor av morsystrene hans var mor til læraren Arne Jensson Brynestad i Olden. I 1840-åra (I 1830-åra, min merknad) var Peder lærar i Kopervik på Karmøy. Derifrå reiste han til Amerika. Han var den første nordfjordingen som tok den vegen.

«Sætten» frå Innvik i Nordfjord flytta altså med familien til Stavanger i 1838. Det kunne vore interessant å ha prøvd følgja han vidare der [...].»

Lærer og kordegn ved Stavanger domkyrkje

Så brått, ved deadline for denne artikkelen i august 2024, kjem plutsleg ny informasjon inn. Nils Olav Østrem har vore på Statsarkivet i Stavanger for å sjå gjennom dokument første dag arkivet opna etter sommarferien. Han finn nokre interessante opplysningar.

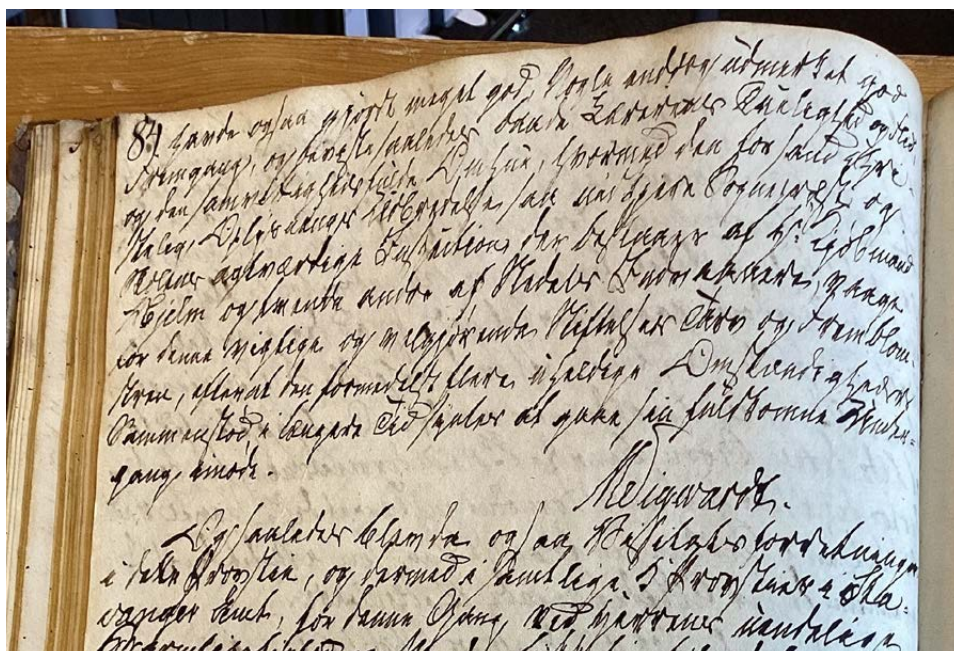
Vi har undervegs i arbeidet stilt oss spørsmålet: Kva gjorde Peder i Stavanger? Det var naturleg å tenke at han hadde fått seg ein lærarpost. Tidlegare på sommaren hadde Blaine Hedberg funne ein «skolelærer Johannesen» ved Stavanger almueskole i 1837. Vi tenkte at dette kunne ikkje vere Peder Johannessen Sæten da han enno var ved Kopervik skule i 1837 ifølgje kyrkjeboka. Så vi la det vekk inntil vidare. Men no har Østrem funne meir informasjon om Johannesen som midlertidig tilsett lærar ved Stavanger almueskole, ein lese- og staveskule for born frå fattige familiar. I tillegg er denne Johannesen tilsett som «chordegn» ved Stavanger Domkyrkje.

Østrem var ikkje trygg på at «lærer Johannesen» var Peder Johannesen Sæten og måtte gjere eit nytt besøk på Statsarkivet i håp om å finne prov. Det fann han. I kopibok for Domkirkens sokneprestembete 1832-1842 er dokument frå 17. mars 1837 som viser at det nettopp er Peder Johannesen som er blitt «chordegn» og skolelærer ved Stavanger Allmueskole, da lærar Smith som hadde desse funksjonane var blitt sjuk.

Den røynde historikaren Østrem fann også at Peder hadde slutta på Kopervik skule i 1837, altså hadde utflyttinga blitt meldt inn i kyrkjeboka året etter at familien flytta. Østrem har teke føre seg protokollane for bispevisitas i Kopervik, og seinare Stavanger, noko som gjev oss informasjon om Peders vilkår som lærar og korleis han utførde arbeidet.

Visitas 1827: Året før Peder tek til i stillinga ved Kopervik skule, går det fram av protokollen for prostavisitas av prost Jakob von der Lippe, at vilkåra er langt betre for læraren ved den faste skulen enn for skulehaldarane på omgangskule – dei sistnemnde hadde «ringe Løn av 8 Spd: «Den faste Skole derimod bestyres af en Lærer med 30 Spd i Løn og fri Boepel (...). »

Visitas 1831: Skulehaldarnes løn var no gått opp til 14 Spd og løna til læraren på Kopervik skule var samansett av løn frå innbyggjarane og frå skulekassa:

Bispevisitas på Kopervik skule i 1834. Biskop Sigwardt brukar rosande ord om Peder som lærar: «Børnene(...) havde ogsaa gjort meget god, nogle endog udmerket god Fremgang, og beviste saaledes baade Lærerens Duelighed og Flid (...)» Foto: Nils Olav Østrem

«foruden Løn af Districtet, haver denne Skoles Lærer af Skolens Kasse aarlig 20 Spder.» Det er såleis ukjent kor mykje «distriktet» betaler læreren i tillegg.

Visitas 1833 viser at lønsauke for Peder har verka positivt:

Kobbervigs faste Skole er for Tiden i en ikke blot upaaklagelig, men haabefuld Tilstand: Den forhøiede Løn, der er bleven Læreren indrømmet, har virket fordeelagtigen paa hans Flid og Lyst. En Inspection, bestaaende af Kjøbmand Hjelm, Lehnsmænd Asseldahl og Medhjælper Sjur Nielsen, har ugentlig Tilsyn med, at den Læreren af Præsten midlertidigen foreskrevne Undervisningsplan følges og antegner hver Gang de indfinde sig i Skolen de Bemærkninger, der findes fornødne at gjøre, i en ved Skolen beroende Protocol. Den befalede Examen vil om kort Tid blive afholdt.

Visitas 1834: Biskop Sigwardt gjev Peder skryt.

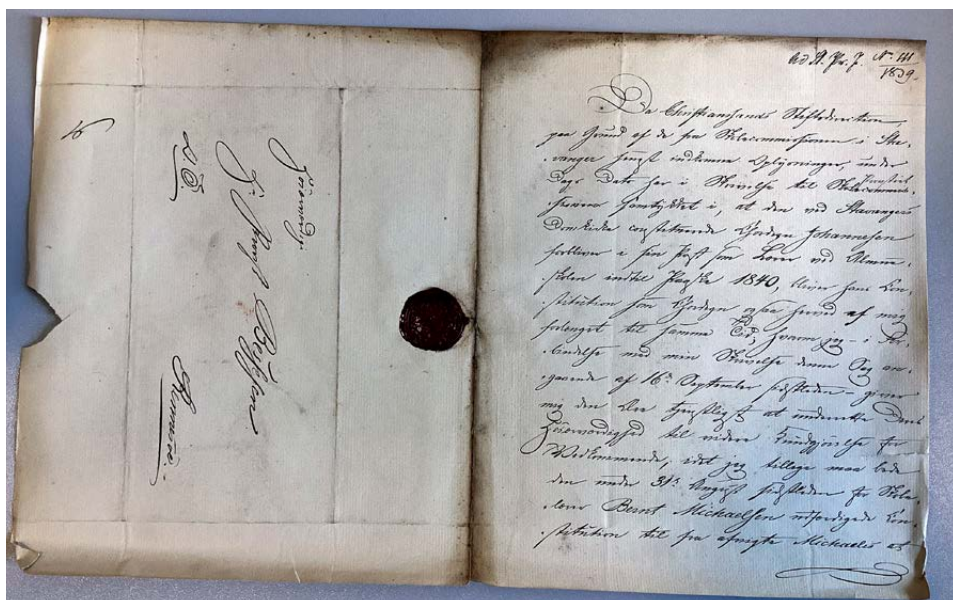
Fredagen den 22de August holdtes Visitas i Kobbervigen faste Skole, der har et Antal af nogle og halvtredsinds tyve Børn (over femti born) indeelt i 2de Klasser. Undervisningen gives fast af een Lærer i de befalede Læregjenstande, og saa mange af Børnene, der stadig og flittig havde søgt Skolen, havde ogsaa gjort meget god, Nogle enddog udmerket god Fremgang, og beviste saaledes baade Lærerens Duelighed og Flid, og den samvittighedsfulde Omhue, hvormed den for sand Christelig Oplysnings Udbredelse saa nidkjære Sognepræst og Skolens agtværdige Inspection, der bestaar af Hr: Kjøbmand Hjelm og tvende andre af Stedets Indvaanere, vaage for denne vigtige og velgjørende Stiftelses Tarv og Fremblomstren, efter at den formedelst flere uheldige Omstændigheders Sammenstød i længere Tid syntes at gaae sin fuldkomne Undergang imøde.

Visitas 1836: Her er ei endring. Biskop Sigwardt skriv at Peder, trass i sine kunnskapar, har problem med å setje seg i naudsynt respekt ovanfor elevane, og skulen er ikkje det ein kunne ynskje.

Læreren ved Kobbervigs faste Skole mangler en væsentlig Egenskab, der: at kunne sætte sig i fornøden Respect hos sin Elever, hvorfor [...] i Hans Skole aldrig har været og ventelig aldrig vil blive som man kunde ønske. Forresten er han visseligt med gode Kundskaber [...] Subjekt, der ofte fortjener Berømmelse for sin Undervisning i Religion og Skrivning. Om Skolens tilstand vil erfares Mer af den Indberetning, som i Anledning af den her førstkommende Onsdag afholdende Examen vil blive afgivet. (Nokre ord er uråd å lese.)

Visitas 1837: Peders lærarpost er blitt ledig, og det er no planar om å gjere skulen om til lærarskule, slik opphavleg plan var. Den nye skuleleiaren vil få ei løn på 275 Spd. Dersom ein går ut frå at Peder hadde 30 Spd, så er dette ni gongar så mykje. Det er 39 søkjarar til stillinga, dei fleste teologar, ein fjerdedel er lærarar. Teolog blir tilsett, ikkje utan motstand i Kopervik. Peder var ikkje søkjar.

Domprosten i Stavanger: Brev i kopiboka 1837—1856 for Domprosten i Stavanger viser at Bessesen skriv den 26. oktober 1837 at lærar Johannesen

Biskop Sigwardt skriv brev til prost Bessesen om at Peder Johannesen midlertidige tilsetjing som lærar og kordegn ved domkyrkja i Stavanger er forlenga til påske 1840. Vi får dermed ein viktig dato. Er det da Peder og Rachel reiser til Amerika? Foto: Nils Olav Østrem

vert midlertidig tilsett fordi lærar Smith er gått bort, Johannesen vert sikra løn, men lærarfamilien må dele på husvære i skulehuset med Smiths enke og hennar born.

(...) at, saalænge de med Chordeg- og Skolelærer-Posten i Stavanger forbundne Forretninger udføres af Johannessen, bør denne Mand tillige oppebære samtlige de denne Post tillagte uvisse Indtægter og erholde de for Skolen bestemte 12 Favner brende samt anvises Bolig i Skolehuset; hvorfor det tilføies, at der fra Stiftsdirectionens Side Intet haves at erindre imod at afdøde Chordeg- og Skolelærer Smiths Enke fremdeles og indtil Videre maa beboe den Deel af Skolehuset, som af ommeldte Inspection anvises hende.

Kordeg- og Skolelærer-Posten har ein kyrkjetener-funksjon, men det viser seg å vere svært uheldig kombinasjon saman med lærarposten. Kvar gong det var gravferd, til dømes, måtte læraren forlate skulen for å utføre plikta si som kordegn. Han tok med seg ein del av gutane «de saakaldte korister – som skulde assistere ved sangen. Og klassen for øvrig fik da indtil videre skjøtte sig selv, saa godt den kunde» (Tveteraas, 1914, s. 184)

Visitass 1838 i Stavanger domprosti: Skulens midlertidige lærar Johannesen får kraftig kritikk, han manglar grep om å undervise trass i at han ikkje manglar kunnskapar:

1838 den 16de Juni holdtes Visitass i Stavanger byes Almue- eller Fattigskole, der bestaaer af 2 Afdelinger, en saakaldet Læseskole og en Staveskole, hvilke holdes paa forskjellige Steder i byen.

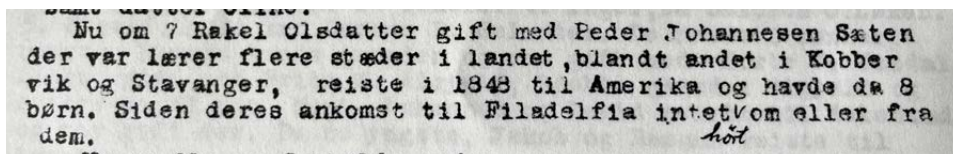
I begge Skolens Afdelinger aflagde saavel disiplene som Lærerne Prøver, de Første paa deres Fremgang, de Sidste paa deres Evner til at undervise. Nogle faa af Læseskolens disiple viste derved at de havde gjort god Fremgang i Læsning, Forstandsøvelse, Christendomskundskab, Skrivning og Regning; den allerstørste deel derimod røbede kun ringe Fremgang, med Undtagelse af Skrivning, hvorav nesten Alle vare komne vidt i Forhold til deres Alder. Saavel dette Udfald af den anstillede Undersøgelse som de af Skolens midlertidige Lærer, Johannessen, ved denne Leilighed aflagte Prøver viste, at denne mangler Greb paa at undervise, hvortil han ellers ikke mangler Kundskaber.

Av journalsaker 1839-1841 for Stavanger domprosti går det dessutan fram at Peder var tilsett midlertidig som lærar og kordegn til påske 1840. Da har vi plutsleg eit viktig tidspunkt, og kan snevre inn søket for når Peder og familien kan ha utvandra.

Kva kan den tidvise kritikken mot læraren botne i? Peder manglar ikkje kunnskap, det vert også understreka når det kjem kritikk. Vi veit at han var kunnskapshungrig og at leselysta var stor. I Kopervik, som han kom til i 1827, var det også stor lesestrøm. Haugianarrørsla stod sterkt på denne strandstaden den tida Peder budde der, så sterkt at dei seinare, i 1840-åra, fekk med seg presten. Haugianarane vart også kalla lesarar. Dei tok «det skrivne Ordet i si makt» (Østrem, 2010, s. 417). Det kan tenkast at Peder ikkje stod på så god fot med presteskapat og embetsmennene i Stavanger. Men det kan også hende at Peder hadde pedagogiske utfordringar.

Familienotat frå garden der Rachel vaks opp

Så i det artikkelen skal leverast, kjem brått og uventa melding frå «Salmonde», garden Rachel vaks opp på i Olden. Etterkomarane etter Rachels bror Salamon, har funne eit familienotat. Verken vi, eller familien, trudde noko

Plutseleg dukka det opp eit 100 år gammalt familienotat på garden i Olden der Rachel vart fødd.

slikt ville dukke opp. Om Gunilde og Oles barn nr. 7 står å lese, 226 år etter ho vart fødd:

Nu om 7 Rakel Olsdatter gift med Peder Johannesen Sæten der var lærer flere steder i landet, blant annet i Kobbervik og Stavanger, reiste i 1848 til Amerika og hadde da 8 børn. Siden deres ankomst til Filadelfia intet hørt om eller fra dem.

Familien heime fekk altså vite at dei reiste til Filadelfia. Det er fleire stader i USA som heiter Philadelphia, men dette er truleg byen Philadelphia i Pennsylvania der mange norske slo seg ned. Faktisk så var dette kvekarhovudstaden i USA på denne tid. Vi veit ingenting meir, om dei vart verande der eller reiste vidare, men heilt plutseleg har vi fått ein stad å begynne å leite! Årstalet og talet på born er feil utifrå det vi har funne. Dette er eit 100 år gammalt handskrive notat, som er blitt avskrive på eit seinare tidspunkt, og tala har kanskje vore vanskelege å tyde. Vil det no vere mogleg å finne spor etter Peder, Rachel og borna deira, og vil vi finne etterkomarar? Mange er på saka på begge sider av Atlanteren. Leitinga vil halde fram inni jubileumsåret da vi markerar at det er 200 år sidan utvandringa frå Noreg til USA starta. I året 1825. Og ikkje lenge etter, reiste dei to første nordfjordingane vest over havet. Peder og Rachel.

TIDSLINE OPPSUMMERT

1798	Peder fødd i Loen og Rachel i Olden
Til 1827	Peder er omgangskulehaldar i Olden
28. okt. 1827	Paret inngår ekteskap
25. nov. 1827	Flyttar til Kopervik på Karmøy
30. des. 1827	Første barn, Johannes Olai, blir fødd
1827 - 1837	Lærarpost i Kopervik, dei får i alt fire barn
Mars 1837 – påske 1840	Lærarpost og kordegn i Stavanger domkyrkje
Påske 1840 – før 1842	Emigrerar til USA, reiser til Philadelphia

Det var stor aktivitet på hamna i Bergen når emigrantskipet DS «Hakon Adelsten» vart gjort klart til avreise. Fotoet er datofesta til ein gong på 1860-talet. Foto: Knud Knudsen/ Universitetsbiblioteket i Bergen.

TAKK til dei mange som har hjelpt med å finne opplysningar og som brukt mykje tid på å leite og grave i kjelder til denne artikkelen. Eg vil rette ei heilt spesiell takk til Liv Marit Haakenstad, akkreditert slektsgranskar, og Nils Olav Østrem, professor i historie ved Universitetet i Stavanger. Fagkunnskap – ikkje minst hjelp til å finne relevante dokument i arkiv og hjelp til omsetjing frå gotisk handskrift – var heilt naudsynt for å få denne artikkelen i hamn. Takk også til to utrettelege hjelparar i USA som eg kom i kontakt med gjennom norsk-amerikanske slektsgranskingsgrupper, Kurt Foss og Bruce Solberg. Tusen takk alle!

Litteratur:

- Blegen, Theodore C. (1958) *Amerikabrev*, Aschehoug
 Lillehammer, Arnvid (1985) *Bygdebok for Karmøy - Stangaland og Kopervik*, Bygdebokutvalet i Karmøy
 Lothe, Anders A. (1949) *Striden millom sokneprest Jørgen Meier Heffermehl og Skule-Jo*, Nordfjord sogelag
 Mathiesen, Henrik Olav (2021) *The Epistolary Practices of Norwegian Emigrants and the Emergence of a Transatlantic Public Sphere ca 1835-1870*, PhD, UiO
 Nilsen, Halkild (1953) *Skolestell og opplysningsarbeid i bygdene*, Gyldendal Norsk Forlag
 Sunde, Rasmus (1989) *Ein stad skal ein vera – Utvandringa frå Vik i Sogn*, Sogn og Fjordane Forlag

Sunde, Rasmus (2004) *Langt borte men likevel nær – Utvandringa frå Stryn kommune 1850-1962*, Selja forlag
Tveteraas, R (et al.) (1914) *Stavanger 1814-1914*, Dreyers forlag og boktrykkeri
Østrem, Nils Olav (2010) *Karmøys historie bind IV - mot havet du deg vender*, Fagbokforlaget
Vigmestad og Bjørke
Jacob Aaland (1974) *Nordfjord frå gamle dagar til no, Dei einskilde bygder, Innvik-Stryn bind I og II* (rev. utg.)

Artiklar:

Hovland, Gjert Gregoriussen, Trende Breve fra en i Nordamerika bosat Normand, *Christiansandposten* (1834, 23. februar) og *Jarlsberg og Laurvigs Amtstidende* (1843, 22. mars)
Standal, Ragnar, 1994, Peder Johannessen Sæten – Den første utvandrer fra Nordfjord, *Årbok for Nordfjord* (1994)
Sunde, Rasmus, 2000, Amerikabrev som påverknad til den tidlegaste utvandringa frå Sogn og Fjordane, *Amerikabrev, Sogndalseminaret* (2000)
«t. e», To Nordfjord-lærarar, *Firda Tidend*, (1951, 10. april)

Digitalarkivet:

Folketeljinga 1801 for Innvik prestegjeld, Innvik, Stryn, Sogn og Fjordane: «Löchen».
Folketeljinga 1835 for Avaldsnes prestegjeld, Kopervik, Rogaland: «Kobbervigs Skoleplads».
Kyrkjebok/ministerialbok for Innvik, Olden, Utvik, Nedstryn, Loen, Oppstryn i Innvik, Sogn og Fjordane 1750-1816
Kyrkjebok/ministerialbok for Avaldsnes prestegjeld, Avaldsnes sokn (inkludert Kopervik), Rogaland 1825-1841.
Skifterettsprotokoll for Nordfjord: Arveskifte etter Lasse Arnesen Berge 1866.

Statsarkivet i Stavanger:

Stavanger domprosti: Kopibok inn- og utgående 1837-1856.
Stavanger domprosti: Journalsaker 1839-1841.
Stavanger domprosti: Visitasprotokoll 1837-1854.
Stavanger domprosti: Inspeksjonen for de offentlige stiftelser 1767-1843, legg 1833-1843.

Domkirkens sokneprestembete, Stavanger: Kopibok utgående 1832-1842.

Domkirkens sokneprestembete, Stavanger: Ulike kommisjoner, protokoll for den danske kristendomsskole 1741-1841.

Karmsund prosti: Journal 1804-1839.

Karmsund prosti: Korrespondanse og saksdokument 1834-1838.

Karmsund prosti: Visitasprotokoll 1819-1861.

Sunde, Marianne f. 1958

er frå Olden, busett i Oslo sidan 1978. Studerte fransk, historie og statsvitskap. Har arbeidd som kommunikasjonsrådgjevar og journalist innan internasjonale spørsmål som utviklingshjelp, menneskerettar, kvinners og barns rett. Har m. a. arbeidd i Utanriksdepartementet og NORAD. Frilansjournalist dei siste åra. Glad i reiser, naturopplevingar, kunst og kultur. Set vestlandsnaturen høgt, interessert i lokalhistorie og vern av kulturminne.

